

Profesní spokojenost učitelů cizích jazyků na prvním stupni vzdělávání

Joanna Kapica-Curzytek

Úvod

Kvalita cizojazyčného vzdělávání záleží na kvalifikaci, úrovni profesní přípravy a vlastnostech učitele. Týká se to především osob působících na primárním stupni vzdělávání. Kromě dovedností nezbytných pro práci s dětmi musí učitel umět vytvořit u nich pozitivní motivaci k učení se cizímu jazyku a současně plnit roli „průvodce“ ve světě odlišných kultur a systémů hodnot. Také jeho uspokojení z vykonané práce není bezvýznamné.

Profesní spokojenost je třeba posuzovat jako podstatný prvek obrazu učitele působícího v určené realitě. S ohledem na komunikační charakter pedagogických činností nabývá tato otázka důležitého společenského významu.

Stalo se to tím aktuálnější, poněvadž v posledním školním roce vzrostl v Polsku desateronásobně počet žáků v počátečních třídách, kteří se učí cizímu jazyku, třebaže stále není povinným předmětem. Tento dynamický růst procentuálního ukazatele všeobecnosti cizojazyčného vzdělávání je výsledkem neutuchajících iniciativ zdola od rodičů, pedagogických rad a místních samospráv, a to jak v městském, tak ve vesnickém prostředí.

Profesní spokojenost, která je výsledkem osobní reflexe jedince, se popisuje obecněji jako psychický stav, jenž vyjadřuje rovnováhu mezi jeho potřebami a očekáváními ve vztahu k vykonávané práci a stupněm jejich uspokojení. Odráží to náš subjektivní pohled na vlastní úspěchy a podmínky, v jakých jsme nuceni působit. Zároveň je stimulujícím faktorem profesního rozvoje, je silným motivem dynamizujícím a intenzifikujícím činnost a je považována za zdroj profesního úspěchu. Dobré sebevědomí vyplývající z profesní satisfakce má proto úzký vztah ke kvalitě vykonávané práce. Psychický komfort vzbuzuje totiž inovační postoj, zanícení, důkladnost a odpovědnost. Negativní pocity vyplývající z chybějícího uspokojení mohou vyvolávat nechuť, pasivitu a dokonce záporný vztah k povolání.

Profesní spokojenost značně ovlivňuje celkové fungování jedince, a to nejen ve vybraném povolání, ale i v osobním, mimopracovním životě.

Vztahy jedince, jak je prožívá k vykonávanému povolání – pozitivního nebo negativního zabarvení – determinují jak předmětové, tak mimopředmětové faktory, takže je mnohdy obtížné stanovit, které z nich hrají důležitější roli (Sarapata, 1977; Krześniak 1985; Paulik, 1996, 1999; Chmielewska, 1997).

Informace týkající se profesní spokojenosti učitelů, provádějících cizojazyčné vyučování na prvním stupni vzdělávání, jsme shromáždili v rámci komparativních bádání o procesu zpřítomnění cizích jazyků v primárním vzdělávání v Polsku a České republice, provedených v letech 1999–2000. Zúčastnilo se jich 39 polských a 32 českých učitelů působících v městském a vesnickém prostředí. Dominovaly ženy (ekvivalentně 89,7% a 87,5%). Právě polovinu tvořily osoby mladé ve věku 20–30 let s přibližně desetiletou praxí. Ne všichni ale měli odpovídající pedagogickou a jazykovou kvalifikaci.

Zkoumaní učitelé určili faktory, které mají pozitivní vliv na uspokojení z práce s dětmi a na příčiny znechucení a nedostatku uspokojení.

Základní výzkumnou metodou byla diagnostická sondáž, v jejímž rámci byly použity odpovídající techniky: dotazník pro učitele a rozhovor s nimi.

Učitelé o svém profesním uspokojení

Již při shromažďování empirického materiálu jsme zjistili, že jedním z faktorů majících vliv na stupeň uspokojení, který můžeme pozorovat už na začátku profesní kariéry, jsou podněty, jimiž se jedinec řídil při výběru své profese.

Z analýzy údajů vyplývá, že hlavním motivem pro volbu povolání jak u polských, tak u českých učitelů, kromě zájmu o zvolený cizí jazyk, byla láska k práci s dětmi. Proto se úplně vědomě ujímají výuky v počátečních třídách. V jejich výpovědích čteme:

„Zrezygnovalam z pracy w liceum ogólnokształcącym na rzecz szkoły podstawowej“. („Rezignovala jsem na práci na střední všeobecně vzdělávací škole ve prospěch školy základní“).

„Raději učím v primárních třídách než na 2. stupni základní školy“.

Respondenti se orientovali v rozdílnostech dětské psychiky a ve vyplývajících z toho pedagogických konsekvencích. Nezvykle výstižně se na toto téma vyjádřila jedna z mladých učitelek: *„Děti není možno učit tak jako dospělé.“*

I když ne všichni učitelé byli od počátku zainteresováni na práci s mladšími žáky, přesto jim po určité době přinášela stále větší uspokojení (porovnej údaje v tabulce 1a a 1b).

Tyto výsledky je možno uznat za uspokojivé, neboť ukazují, že cizím jazykům učí osoby, které mají rády svoji práci, vidí v ní smysl a je pro ně zdrojem profesního úspěchu.

Výsledky týkající se polských učitelů se neliší od těch, které prezentovaly Chmielewska (1995), Parafiniuk-Soińska (2000) a Woynarowska (1999). Například Parafiniuk-Soińska konstatovala, že přes různé nevýhody 66,0 % učitelů počátečních tříd ve městech a 78 % na vesnicích označilo své sebevědomí za dobré a volbu povolání za správnou, přinášející jim uspokojení.

Tab. 1: *Profesní uspokojení**a) polských učitelů*

P. č.	Kategorie odpovědi	Kvalifikovaní		Nekvalifikovaní		Celkem	
		Počet	%	Počet	%	Počet	%
1.	Kladné	15	71,4	15	83,3	30	76,9
2.	Záporné	1	4,8	–	–	1	2,6
3.	Ambivalentní	5	23,8	3	16,7	8	20,5
	Celkem	21	100,0	18	100,0	39	100,0

b) českých učitelů

P. č.	Kategorie odpovědi	Kvalifikovaní		Nekvalifikovaní		Celkem	
		Počet	%	Počet	%	Počet	%
1.	Kladné	22	100,0	10	100,0	32	100,0
2.	Záporné	–	–	–	–	–	–
	Celkem	22	100,0	10	100,0	32	100,0

Pramen: Vlastní výpočet na základě ankety českých a polských učitelů

V tabulce 2a a 2b jsme sestavili údaje na téma faktorů, které mají pozitivní vliv na profesní uspokojení zkoumaných učitelů cizích jazyků.

Největší uspokojení přinášejí učitelům zřejmě výsledky práce, radost z toho, že se žáci rychle učí písním a básním, dovedou odpovídat na otázky a rozumí vyjádřením, která jsou jim určena. Výuka mladších žáků je určitě obtížnější než starších věkových skupin – proto také profesní uspokojení je u mladších žáků mnohem větší. Učitelka s dvacetiletou praxí napsala:

„Z jedné strany práce v počátečních třídách dává určitě více uspokojení, ale je neporovnatelně těžší než práce se žáky vyšších tříd“.

Učitelé těší také zanícení a chuť dětí k vyučování, jejich aktivita. Dává jim to pocit, že jsou pro ně potřební, že je učí něco důležitého a nezbytného.

„Děti raději zpívají, představují scénky, hrají a baví se, nestydí se ještě za svoji spontánnost, je možné navazovat s nimi skvělý kontakt, využívat více různorodých technik, experimentovat. Kromě toho ráda připravuji pomůcky, obrazové tabule pro děti, sestavuji cvičení.“ (žena, 26 let, 3 roky praxe).

„Nejvíce mne potěší užitečně strávená hodina“ – tato výpověď svědčí o tom, že vložená námaha na přípravu lekce a její provedení může být pro učitele největší odměnou.

Zbývá jedině vyslovit přání, aby se do počátečních tříd dostávali výlučně učitelé právě s takovým postojem k povolání.

Mnoho zkoumaných zdůrazňovalo, že velkou radost jim působí pobyt s dětmi, jejich způsob prožívání světa, což ve velké míře přispívá k obohacení jejich vlastní učitelské osobnosti (viz též Parafiniuk-Soińska, 2000).

Tab. 2: *Dominující faktory s pozitivním vlivem na profesní uspokojení**a) polští učitelé*

P. č.	Kategorie odpovědí*)	Kvalifikovaní		Nekvalifikovaní		Celkem	
		Počet	%	Počet	%	Počet	%
1.	Měřitelné efekty práce	11	52,4	11	61,1	22	56,4
2.	Zanícení a aktivita dětí	5	23,8	5	27,8	10	25,6
3.	Kontakty s rodiči	1	4,8	–	–	1	2,6
4.	Radost z kontaktů s dětmi	–	–	3	16,7	3	7,7

b) čeští učitelé

P. č.	Kategorie odpovědí*)	Kvalifikovaní		Nekvalifikovaní		Celkem	
		Počet	%	Počet	%	Počet	%
1.	Měřitelné efekty práce	16	72,7	4	40,0	20	50,0
2.	Zanícení a aktivita dětí	8	36,4	6	60,0	14	43,8
3.	Kontakty s rodiči	–	–	–	–	–	–
4.	Radost z kontaktů s dětmi	4	18,2	2	20,0	6	18,8

Pramen: viz tab. 1.

Vysvětlivky: *) – učitelé podávali více než jednu odpověď

Ve svých výpovědích uvedli respondenti také řadu faktorů, které jim odnímají chuť k výuce v nižších třídách, a dokonce k povolání. I když většina zkoumaných byla spokojena se svou prací, přesto současně prožívali negativní pocity snižující úroveň jejich profesního uspokojení (tabulka 3a a 3b).

Tab. 3: *Faktory znechucující práci s dětmi**a) polští učitelé*

P. č.	Kategorie odpovědí*)	Kvalifikovaní		Nekvalifikovaní		Celkem	
		Počet	%	Počet	%	Počet	%
1.	Podmínky mimopředmětové	9	42,9	8	44,4	17	43,6
2.	Osobnostní vlastnosti dětí	6	28,6	4	22,2	10	25,6
3.	Podmínky předmětové	2	9,5	1	5,6	3	7,7

b) čeští učitelé

P. č.	Kategorie odpovědí*)	Kvalifikovaní		Nekvalifikovaní		Celkem	
		Počet	%	Počet	%	Počet	%
1.	Podmínky mimopředmětové	6	27,3	2	20,0	8	25,0
2.	Osobnostní vlastnosti dětí	1	4,6	4	40,0	20	62,5
3.	Podmínky předmětové	2	9,1	–	–	2	6,3

Pramen a vysvětlivky: jako v tabulce 2

Mezi mimopředmětovými (vnějšími) podmínkami uváděli respondenti takové faktory jako nedostatek odpovídajících didaktických prostředků, příliš početné skupiny, potíže s udržováním kázně. To jsou příčiny, které nejvíce znechucují práci polských učitelů (43,5 %). Právě o polovinu menší bylo procento českých učitelů, kteří poukazovali na tento druh podmínek (25,0 %). Vystupující rozdíly vyplývají pravděpodobně z odlišnosti statutu cizího jazyka. Ten je v české škole předmětem povinným, proto je vybavení didaktickými prostředky, učebnicemi atd. lepší a učitelé mají méně starostí s udržováním kázně, když výuka probíhá více formálním způsobem.

Do této skupiny podmínek započítali respondenti také příliš nízký plat a snižující se prestiž učitelského povolání.

Mnohem početnější skupina českých než polských učitelů (ekvivalentně 62,5 % a 25,6 %) poukázala na osobnostní vlastnosti dětí jako na příčinu snižování jejich profesního uspokojení. Uváděli: nedostatek zájmu o výuku jazyka, potíže v soustředování pozornosti, nízkou úroveň motivace a chybějící aktivitu ve vyučovacích hodinách. Pravděpodobně účast ve vyučování povinného charakteru a nutnost častějšího provádění kontrol a hodnocení nutí žáky k negativnímu chování, a to nezávisle na úrovni tohoto vyučování a na úrovni osob, které je provádějí.

Polští učitelé mezi znechucující faktory uváděli mimoto: neefektivnost práce vzhledem k tomu, že děti rychle zapomínají jazykovou látku, lenost a také přemrštné ambice a aspirace rodičů (srovnej Woynarowska, 1999).

Polští učitelé obraceli také pozornost ještě na jeden aspekt své práce, spojený s organizačními nedostatky v procesu cizojazyčného vzdělávání na školách. Negativním jevem v polské realitě je totiž nedostatek návaznosti ve výuce vybraného jazyka, což komentuje jedna z respondentek:

„Znepokojuje mně to, že moje námaha možná vyjde na prázdno, když nedojde k pokračování výuky jazyka ve IV. třídě.“ (učitelka, 41 let).

Znamená to, že výuka vybraného jazyka v počátečních třídách často nepokračuje ve IV. třídě jako povinná. Žáci se tedy začínají učit úplně jinému jazyku.

Konstatovali jsme, že zkoumaní učitelé nejméně často uváděli předmětové podmínčnosti jako zdroj svého profesního neuspokojení (pouze 5 osob). Byly to: chybějící trpělivost s dětmi, nejistota ve výběru obsahu, metod a organizačních forem, vědomí nízké úrovně kompetence pro práci v počátečních třídách.

Závěrečné poznámky

Role učitele vyučujícího cizímu jazyku je specifická a neopakovatelná, neboť pracuje s dětmi, jejichž osobnost je mimořádně plastická a poddajná veškerému výchovnému úsilí. Zkrátka je účasten v procesu utváření osobnosti.

Prostřednictvím nového jazyka je dítě uváděno do jiné skutečnosti, odlišné od té, která je mu nejbližší.

Zasvěcuje ho totiž do světa jiných kultur, zvyků, obyčejů, jiných hodnot a učí je přitom oceňovat je, tolerovat a akceptovat. Utváří jazykové kompetence a současně stimuluje harmonický rozvoj jeho osobnosti. Není proto lhostejné, jestli učitel působící v počátečních třídách je osobou, která se realizuje v profesi, sklízí úspěchy a je tedy spokojena s dosaženými výsledky, nebo také pociťuje neuspokojení z vykonávané práce.

Výsledky našeho zkoumání lze považovat za zcela optimistické, protože rozhodující většina respondentů prožívá denně pozitivní pocity spojené se svou profesní prací. Čerpají radost ze styku s dětmi a neohlížejí se na četné potíže a překážky. Zjistili jsme, že u mnoha z nich se profesní uspokojení nerozlučně pojí s vědomím důležitosti role, jakou v edukační a životní kariéře každého dítěte plní učitel na primárním stupni vzdělávání.

Zde je výpověď jedné z českých učitelek cizího jazyka (46 let), do níž zahrnula krásu, radost a neopakovatelnou atmosféru, která ji doprovází při práci s dětmi:

„Vím, že každý člověk je na svém počátku nepopsanou tabulí, čistou a nádhernou, a já pociťuji velikou touhu na ni psát tím nejkrásnějším a nejprémějším písmem“.

Zkoumání učitelé dávali na srozuměnou, že ačkoliv práce na primárním stupni vzdělávání je vděčná a přináší mnoho radosti a uspokojení, přece patří k nejtěžším a nejodpovědnějším činnostem.

Literatura

- BRUMFIT, CH. Young Learners: Young Language. In KENNEDY, C., JARVIS, J. (ed.) *Ideas and Issues in Primary English Language Teaching*. Nelson and Sons, Ltd., 1991.
- BRZEZIŃSKI, J. *Nauczanie języków obcych dzieci*. Warszawa, WSiP, 1987.
- CHMIELEWSKA, J. Samopoczucie zawodowe nauczycieli. In KWIATKOWSKA, H., LEWOWICKI, T. (ed.) *Źródła inspiracji współczesnej edukacji*. Warszawa: WSP ZNP, PTP, 1997.
- KRZEŚNIAK, D. Uroki i cienie mojej pracy. *Życie Szkoły*, č. 12, 1985.
- PARAFINIUK-SOIŃSKA, J. Opinie nauczycieli o sobie i swojej pracy zawodowej. In JASIŃSKI, Z., LEWOWICKI, T. (ed.) *Problemy pedeutologii na przelomie XX i XXI wieku*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2000.
- PAULIK, K. Profesionalní satisfakce učitelů. In *Pedagogická diagnostika '95*. Ostrava: PdF OU, 1996.
- PAULIK, K. *Psychologické aspekty pracovní spokojenosti učitelů*. Ostrava: PdF OU, 2000.
- SARAPATA, A. *O zadowoleniu i niezadowoleniu z pracy*. Warszawa, 1977.
- WOYNAROWSKA, M. Samopoczucie nauczycieli języka francuskiego w szkole oraz ich potrzeby i propozycje w zakresie kształcenia do zawodu. *Języki Obce w Szkole*, č. 2, 1999.